

Mirosław Machnacki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

**OBSZARY O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH
GOSPODAROWANIA A WSKAŹNIKI EKOLOGICZNO-
EKONOMICZNE GOSPODARSTW ROLNICZYCH***

*LESS FAVOURED AREAS ON FARM ECONOMIC
AND ENVIRONMENTAL INDICATORS*

Słowa kluczowe: ONW, gospodarstwa rolnicze, wskaźniki ekologiczno-ekonomiczne, ocena ekologiczno-ekonomiczna, dopłaty do działalności operacyjnej

Key words: LFA, farm, economic indicator, environmental indicator, economic and environmental assessment, subsidies

Abstrakt. Celem badań była ocena wpływu położenia na nizinnych ONW na wybrane wskaźniki ekologiczno-ekonomiczne gospodarstw rolniczych położonych w gminach wiejskich. Ocenę wpływu położenia gospodarstw w nizinnym ONW na wybrane wskaźniki efektywności ekologiczno-ekonomicznej wykonano na podstawie danych Polskiego FADN dla 2007 r. Do analizy wzięto gospodarstwa w gminach wiejskich położonych poniżej 300 m n.p.m. Wpływ położenia na ONW oceniono dla podstawowych typów rolniczych: uprawy polowe, krowy mleczne, zwierzęta w systemie wypasowym, zwierzęta ziarnożerne i gospodarstwa mieszane. Efektywność ekonomiczna badanych typów gospodarstw zależała od ich położenia. Gospodarstwa z ONW, w związku z gorszymi warunkami produkcji oraz mniejszą intensywnością charakteryzowały się również gorszymi wynikami ekonomicznymi. Jedynie dochód z gospodarstwa rolniczego na osobę pełnozatrudnioną w gospodarstwach ukierunkowanych na chów zwierząt (typy mleczny, wypas zwierząt i zwierzęta ziarnożerne) był wyższy w gospodarstwach położonych w obrębie ONW niż w pozostałych.

Wstęp

W warunkach zmniejszającej się opłacalności produkcji rolniczej maleje wykorzystanie obszarów o niskiej użyteczności rolniczej w produkcji żywności. Rodzi to zagrożenia porzucania tych terenów i ich zarastania [Bański 2008]. Dopłaty wprowadzone do obszarów o niekorzystnych warunkach (ONW) gospodarowania mają na celu zahamowanie tego procesu. Zasady podziału środków w zakresie tych działań są często krytykowane w UE i oceniane jako nieefektywne. Często trafiają do regionów, które bez tych środków prowadziłyby działalność rolniczą, natomiast w innych regionach są niewystarczające i hamują działalność rolniczą. W konsekwencji prowadzi to do wielu negatywnych zjawisk jak depopulacja obszarów, ograniczanie dochodów budżetowych i marginalizacja działalności samorządów na danym obszarze. Gospodarstwa rolne nie funkcjonują więc w próżni, pozostają w strukturach również lokalnych i regionalnych, mają ważną funkcję w zakresie wspierania zrównoważonego rozwoju tych regionów. Dotyczy to m.in. również funkcji ekologicznych. System płatności prowadzi do standaryzacji gospodarstw i nie spełnia funkcji jakie powinny pełnić [Wołek 2009]. Dotacje o podobnym poziomie do 1 ha otrzymują gospodarstwa o różnym wpływie na środowisko naturalne, a udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodach z gospodarstwa rolnego wynosi od 80% w gospodarstwach najmniej intensywnych do kilku procent w gospodarstwach wysoko intensywnych [Piekut, Machnacki 2011]

Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), to obszary niesprzyjające produkcji rolniczej. Sposób i kryteria wydzielenia ONW przyjęty w Polsce został uzgodniony z Komisją Europejską i opiera się na kryteriach demograficznych oraz waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Rolnicy posiadający gospodarstwa na terenach zaliczanych do ONW uzyskują w ramach WPR dodatkowe środki (płatność ONW) rekompensujące trudne warunki produkcji rolnej. Również nałożone dodatkowe ograniczenia w zakresie ochrony środowiska mają na celu zmniejszenie negatywnego oddziaływania na środowisko naturalne.

* Pracę wykonano w ramach projektu badawczego KBN nr 2 P06R 11230 nt. „Wykorzystanie rachunkowości rolnej jako źródła danych do oceny ekonomiczno-ekologicznej gospodarstw rolniczych”.

W całej Unii Europejskiej (UE) istnieje obecnie ponad 100 różnych kryteriów krajowych, pozwalających ocenić czy dany obszar może otrzymać wsparcie finansowe jako obszar o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Są one często oceniane jako koniunkturalne i służą kierowaniu dopłat na wybrane obszary [Roszkowska-Mądra 2009]. Na tę różnorodność zwrócił uwagę Trybunał Obrachunkowy, stwierdzając, że może być źródłem nierównego traktowania. Zwraca się również uwagę na potrzebę bardziej szczegółowej typologii ONW, dostosowanie jej do wytyczonych kierunków rozwoju lokalnego i ponownej analizy wsparcia gospodarstw na nich położonych [Klepacka-Kołodziejska 2008, Kutkowska 2006]

Próby zastąpienia ONW płatnościami z tytułu naturalnych utrudnień (PNU) ukierunkowują środki wsparcia przychodów i wzmocnienia konkurencyjności rolników na rzecz szerzej pojętej gospodarki rolnej. Utrzymanie ciągłości gospodarki rolnej na obszarach, na których ze względu na ograniczenia naturalne nie nastąpiła intensyfikacja produkcji rolnej wspiera zachowanie cennego, otwartego krajobrazu siedlisk półnaturalnych i różnorodności biologicznej oraz warunkuje odpowiednie gospodarowania glebami i zasobami wodnymi.

Celem badań była ocena wpływu położenia na nizinnych ONW na wybrane wskaźniki ekologiczno-ekonomiczne gospodarstw rolniczych położonych w gminach wiejskich.

Material i metodyka badań

Tabela 1. Rozkład liczebności grup gospodarstw
Table 1. The number of farms by enterprise specialization

Typ rolniczy ogólny/ <i>Farm enterprise specialization</i>	ONW/ <i>LFA</i>	Liczba gospodarstw/ <i>Farm number</i>	Udział/ <i>Share [%]</i>
Uprawy polowe/ <i>Fieldcrops</i>	nie/no	633	62
	tak/yes	385	38
Krowy mleczne/ <i>Dairy cows</i>	nie/no	107	23
	tak/yes	349	77
Zwierzęta w systemie wypasowym/ <i>Grazing livestock</i>	nie/no	202	27
	tak/yes	547	73
Zwierzęta ziarnożerne/ <i>Granivores</i>	nie/no	264	37
	tak/yes	441	63
Mieszane/ <i>Mixed</i>	nie/no	799	41
	tak/yes	1164	59

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

przy użyciu wskaźników ekonomicznych ekologicznych i ekonomiczno ekologicznych. Wszystkie tabele opracowano przy użyciu danych FADN PL.

Ocenę wpływu położenia gospodarstw w nizinnym ONW na wybrane wskaźniki efektywności ekologiczno-ekonomicznej wykonano na podstawie danych Polskiego FADN dla 2007 r. Do analizy wzięto gospodarstwa w gminach wiejskich położonych poniżej 300 m n.p.m. Ze względu na odrębność i małą liczebność z badań wyłączono gospodarstwa bardzo duże – powyżej 100 ESU. Gospodarstwa podzielono na dwie podgrupy: 1) niepołożone na terenie ONW i 2) położone w obrębie ONW.

Wpływ położenia na ONW oceniono dla podstawowych typów rolniczych: uprawy polowe, krowy mleczne, zwierzęta w systemie wypasowym, zwierzęta ziarnożerne i mieszane. Stanowiły one najliczniejszą grupę gospodarstw będących w zainteresowaniu Polskiego FADN. Ogólną liczbę gospodarstw dla poszczególnych typów rolniczych oraz liczebność grup przedstawiono w tabeli 1. Gospodarstwa porównano

Wyniki badań

Z analizowanych typów rolniczych największą średnią powierzchnią użytków rolnych charakteryzowały się gospodarstwa typu uprawy polowe, a najmniejszą gospodarstwa typu krowy mleczne. Średnia powierzchnia użytków rolnych w pozostałych typach gospodarstw była zbliżona. Znaczącą część użytkowanego arealu stanowiła powierzchnia dzierzawiona. Wielkość ekonomiczna badanych typów rolniczych związana była bardziej z obsadą zwierząt niż z wielkością obszarową gospodarstw. Zdecydowanie najwyższą wartością ESU charakteryzował się typ rolniczy zwierzęta ziarnożerne, gdzie obsada zwierząt była najwyższa. Wskaźnikiem intensywności organizacji gospodarstwa jest wielkość ekonomiczna na 1 ha użytków rolnych (ESU/ha UR). Wskaźnik ten dla typu rolniczego zwierzęta ziarnożerne był znacznie wyższy w porównaniu do pozostałych typów rolniczych, a w szczególności do typu uprawy polowe.

Gospodarstwa położone w obrębie ONW charakteryzowały się większą powierzchnią użytkowanych UR (tab. 2). Większa powierzchnia gospodarstw wiązała się z większym udziałem gruntów dzierzawionych. Położenie w obrębie ONW związane było także z mniejszą obsadą inwentarza żywego (oprócz typu zwierzęta w systemie wypasowym) oraz mniejszą wielkością ekonomiczną gospodarstw i wskaźnikiem intensywności organizacji mierzonym ESU/ha (oprócz typu uprawy polowe).

Tabela 2. Ogólna charakterystyka gospodarstw
Table 2. The general characteristics of farms

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Wielkość ekonomiczna/ Economic size unit [ESU]	Użytki rolne/ AL [ha]	Udział dzierżawy/ Rented area [%]	Obsada [DJP/ha UR]/ Livestock density [LU/ha AL]	ESU/ha UR/ ESU/ha AL
Uprawy polowe/ Fieldcrops	nie/no	44,59	55,69	0,20	16,23	0,36
	tak/yes	49,23	59,39	0,21	16,09	0,33
Krowy mleczne/ Dairy cows	nie/no	21,07	38,68	1,15	13,98	0,66
	tak/yes	22,63	46,40	1,02	12,82	0,57
Zwierzęta w systemie wypasowym/ Grazing livestock	nie/no	27,99	39,41	1,18	21,75	0,78
	tak/yes	29,45	44,24	1,15	21,87	0,74
Zwierzęta ziarnożerne/ Granivores	nie/no	26,24	41,62	2,69	32,90	1,25
	tak/yes	27,53	47,00	2,33	31,31	1,14
Mieszane/ Mixed	nie/no	24,58	41,38	0,90	16,51	0,67
	tak/yes	25,43	45,62	0,91	14,75	0,58

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Intensywność użytkowania ziemi określa presję rolnictwa na środowisko. Trwale użytki zielone, lasy i zadrzewienia, a także nieużytki pełnią funkcje przyrodnicze. Im większy obszar zajmują, tym presja rolnictwa na środowisko jest mniejsza. Położenie gospodarstw na ONW uwidaczniało się większą powierzchnią lasów, łąk i pastwisk i roślin pastewnych (tab. 3).

W gospodarstwach położonych w obrębie ONW zdecydowanie mniejszy był udział w strukturze zasiewów roślin wysoko intensywnych, jak: pszenica ozima, rośliny oleiste i buraki cukrowe. Również produkcja pasz objętościowych opierała się głównie na zielonkach zbieranych na trwałych użytkach zielonych (TUZ) i trawach w uprawie polowej. Natomiast w gospodarstwach położonych na pozostałych obszarach większy udział w zasiewach stanowiła kukurydza na zieloną masę. W gospodarstwach poza ONW większy udział w zasiewach stanowiła kukurydza na zieloną masę. Na ONW obserwowano większy udział gospodarstw z małym udziałem chowu bydła. Gospodarstwa wszystkich typów rolniczych z ONW miały zdecydowanie wyższy udział roślin pastewnych w strukturze UR niż gospodarstwa spoza ONW.

Położenie gospodarstwa w obrębie ONW wpływało znacząco na obniżenie plonów zbóż, szczególnie pszenicy i roślin oleistych (tab. 4). W przypadku buraków cukrowych i ziemniaków, położenie jak również typ gospodarstwa nie różnicowało plonów. Plony pozostałych roślin, były niższe w gospodarstwach z ONW niż w pozostałych.

Tabela 3. Użytkowania gruntów
Table 3. Land use by farm enterprise category

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Lasy [ha/ha UR]/ Forest [ha/ha AL]	Łąki/ Meadows	Pastwiska/ Pasture	Pastwiska niepielęgn./Not cultivated pasture	Zboża/ Grains	Uprawy pastewne/ Feed crops
Uprawy polowe/ Fieldcrops	nie/no	0,01	2	1	0,2	61,4	3,7
	tak/yes	0,02	5	2	0,2	66,3	6,9
Krowy mleczne/ Dairy cows	nie/no	0,02	20	9	0,3	37,4	57,4
	tak/yes	0,08	26	12	0,2	35,7	61,9
Zwierzęta w systemie wypasowym/ Gracing livestock	nie/no	0,02	17	8	0,2	36,2	55,5
	tak/yes	0,07	25	12	0,4	33,9	63,4
Zwierzęta ziarnożerne/ Granivores	nie/no	0,02	3	1	0,2	82,8	3,7
	tak/yes	0,06	5	1	0,4	85,9	6,5
Mieszane/ Mixed	nie/no	0,02	7	3	0,1	62,3	15,7
	tak/yes	0,06	12	5	0,4	64,7	23,8

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 4. Plony głównych roślin uprawnych gospodarstwach dla analizowanych typów rolniczych
Table 4. The main crop yields by farm enterprise specialization and the location in the LFA

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Plony/Yields [dt/ha]					
		zboża ogółem/ grains total	pszenica ozima/winter wheat	żyto/ rye	rośliny oleiste/ oilseed crops	buraki cukrowe/ sugar beets	ziemniaki/ potatoes
Uprawy polowe/ Fieldcrops	nie/no	49	53	31	28	524	234
	tak/yes	39	45	29	26	550	241
Krowy mleczne/ Dairy cows	nie/no	40	51	28	25	502	214
	tak/yes	30	41	23	19	559	198
	tak/yes	32	44	24	23	541	214
Zwierzęta ziarnożerne/ Granivores	nie/no	44	53	28	30	573	249
	tak/yes	37	45	26	33	564	249
Mieszane/ Mixed	nie/no	43	51	29	30	537	243
	tak/yes	34	44	24	25	540	230

Zródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 5. Obciążanie środowiska środkami produkcji według typów rolniczych 2007 r.
Table 5. Environmental loading by selected inputs and farm enterprise specialization in 2007

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Zużycie pośrednie [zł/ha]/Indirect use [PLN/ha]	W tym/In which			
			nawozy/ fertilizers	środki ochrony roślin/pesticides	pasze z zewnątrz/ purchased feed	energia/ energy
Uprawy polowe/ Fieldcrops	nie/no	2073	562	313	39	358
	tak/yes	1964	486	217	135	328
Krowy mleczne/ Dairy cows	nie/no	3360	328	107	715	410
	tak/yes	2694	304	60	493	340
Zwierzęta w systemie wypasowym/ Grazing livestock	nie/no	3473	401	149	714	447
	tak/yes	3062	337	70	746	376
Zwierzęta ziarnożerne/ Granivores	nie/no	9628	441	205	5199	637
	tak/yes	7665	401	146	3837	489
Mieszane/ Mixed	nie/no	3223	441	208	449	375
	tak/yes	3128	344	120	685	337

Zródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 6. Podstawowe wskaźniki efektywności ekonomicznej badanych typów gospodarstw w 2007 r.
Table 6. Basic indices of economic effectiveness in compared types of farms in 2007

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Wartość dodana brutto/Gross value added	Dopłaty do działalności operacyjnej/Subsidies to operatinon activity	Dochód z gospodarstwa rolniczego/Farm income	
				zł/ha UR/PLN/ha AL	
					zł na pełnozatr./ PLN/per worker
Uprawy polowe/ Fieldcrops	nie/no	2241	858	2241	29 549
	tak/yes	1995	1035	1995	26 469
Krowy mleczne/ Dairy cows	nie/no	3219	721	3219	27 373
	tak/yes	2809	846	2809	29 210
Zwierzęta w systemie wypasowym/ Grazing livestock	nie/no	3154	747	3154	31 268
	tak/yes	3124	851	3124	35 050
Zwierzęta ziarnożerne/ Granivores	nie/no	2941	872	2941	40 494
	tak/yes	2565	1006	2565	40 146
Mieszane/ Mixed	nie/no	2289	886	2289	24 015
	tak/yes	1972	1005	1972	21 815

Zródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 7. Presja materiałowa a wyniki gospodarstw według typów rolniczych ogólnych w 2007 r.
 Table 7. The input pressure and economic performance by farm enterprise specialization

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Wartość dodana brutto/ Gross value added	Dochód z gospodarstwa rolnego/ Farm income
		zł na 1000 zł zużycia pośredniego/PLN per 1000 PLN indirect use	
Uprawy polowe/ <i>Fieldcrops</i>	nie/ <i>no</i>	1500	1081
	tak/ <i>yes</i>	1406	1015
Krowy mleczne/ <i>Dairy cows</i>	nie/ <i>no</i>	1264	958
	tak/ <i>yes</i>	1377	1043
Zwierzęta w systemie wypasowym/ <i>Grazing livestock</i>	nie/ <i>no</i>	1224	908
	tak/ <i>yes</i>	1326	1020
Zwierzęta ziarnożerne/ <i>Granivores</i>	nie/ <i>no</i>	463	315
	tak/ <i>yes</i>	488	338
Mieszane/ <i>Mixed</i>	nie/ <i>no</i>	975	710
	tak/ <i>yes</i>	881	630

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 8. Bilans azotu w relacji do wartości dodanej
 Table 8. The balance of nitrogen in relation value added

Typ rolniczy ogólny/ Farm enterprise specialization	ONW/ LFA	Dopływy azotu/ Supplied nitrogen	Straty azotu/ Nitrogen losses	Efektywność dopływu azotu (odpływ/ dopływ)/ Efficiency of supplied nitrogen (output/input)	Wartość dodana brutto na kg strat azotu/Added value per kg of lost nitrogen
		kg/kg UR/kg/kg AL			
Uprawy polowe/ <i>Field crops</i>	nie/ <i>no</i>	152	82	46	38,0
	tak/ <i>yes</i>	123	69	44	40,0
Krowy mleczne/ <i>Dairy cows</i>	nie/ <i>no</i>	115	80	31	53,3
	tak/ <i>yes</i>	89	63	30	58,9
Zwierzęta w systemie wypasowym/ <i>Grazing livestock</i>	nie/ <i>no</i>	121	81	33	52,5
	tak/ <i>yes</i>	95	66	31	61,8
Zwierzęta ziarnożerne/ <i>Granivores</i>	nie/ <i>no</i>	312	212	32	21,0
	tak/ <i>yes</i>	244	170	30	22,0
Mieszane/ <i>Mixed</i>	nie/ <i>no</i>	155	105	32	29,8
	tak/ <i>yes</i>	125	91	27	30,4

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Warunki gospodarowania na ONW znacząco wpływały na intensywność produkcji i wiązały się z mniejszymi nakładami i kosztami głównych środków produkcji na 1 ha UR. Mniejsza była presja na środowisko związana z niższym poziomem stosowania takich środków produkcji, jak: nawozy, środki ochrony roślin, pasze z zakupu i zużywana energia (tab. 5).

Efektywność ekonomiczna badanych typów gospodarstw zależała od ich położenia. Gospodarstwa z ONW, w związku z gorszymi warunkami produkcji oraz mniejszą intensywnością charakteryzowały się również gorszymi wynikami ekonomicznymi. Zarówno wartość dodana brutto, jak dochód rolniczy w przeliczeniu na ha UR w gospodarstwach wszystkich badanych typów z ONW miały niższą wartość niż w gospodarstwach prowadzących działalność na innych obszarach. Jedynie dochód z gospodarstwa rolniczego na osobę pełnozatrudnioną w gospodarstwach ukierunkowanych na chów zwierząt (typy mleczny, wypas zwierząt i zwierzęta ziarnożerne) był wyższy w gospodarstwach położonych w obrębie ONW (tab. 6).

Efektywność ekonomiczna zużycia pośredniego (wartość dodana brutto i dochód z gospodarstwa) w porównywanych typach rolniczych była zróżnicowana. Zdecydowanie niższą wartość dodaną i dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na 1000 zł zużycia pośredniego stwierdzono dla gospodarstw typu zwierzęta ziarnożerne. Pod tym względem najlepiej wypadły gospodarstwa oparte na przeżuwaczach: zwierzęta w systemie wypasowym i krowy mleczne (tab. 7). Gospodarstwa rolne ukierunkowane na opas zwierząt (typy: zwierzęta w systemie wypasowym i zwierzęta ziarnożerne) z ONW wykazywały wyższą efektywność zużycia pośredniego niż gospodarstwa położone na innych obszarach. Wyższe dopłaty do działalności operacyjnej w gospodarstwach z intensywną produkcją zwierzęcą w mniejszym stopniu zwią-

zana z ziemią i jej wartością dla prowadzenia produkcji roślinnej, daje lepsze efekty zarówno w zakresie wykorzystania nakładów materiałowych jak również pracy niż w gospodarstwach na innych obszarach. Również analiza bilansu azotu wskazuje na mniejsze dopływy i straty azotu w przeliczeniu na 1 ha UR w gospodarstwach z ONW, ale gorszą techniczną efektywność wykorzystania dopływającego azotu i wyższą wartość dodaną brutto na 1 kg strat azotu, co z ekologicznego punktu widzenia jest pożądane (tab. 8).

Wnioski

1. Przeprowadzone analizy wskazują na zdecydowanie większy wpływ typu produkcyjnego niż samego położenia ONW na efektywność ekonomiczno-ekologiczną gospodarstw.
2. Powierzchnia UR oraz warunki prowadzenia produkcji roślinnej na ONW wpływały zarówno na strukturę zasiewów, jak i uzyskiwane plony.
3. Gospodarstwa położone w obrębie ONW mają większe szanse na powiększanie obszaru UR, na co wskazuje wyższy udział dzierżaw oraz większa powierzchnia UR.
4. Stosowane wyższe dopłaty do działalności operacyjnej w gospodarstwach położonych w ONW nie rekompensują niższych dochodów na jednostkę pracy w gospodarstwach o typach rolniczych w dużym stopniu opartych na produkcji roślinnej (uprawy polowe i mieszane).
5. W gospodarstwach o dużym udziale produkcji zwierzęcej, gdzie ziemia w mniejszym stopniu jest czynnikiem produkcji, a bardziej stanowi przestrzeń, na której ta produkcja się odbywa i wyniki ekonomiczne są podobne lub wyższe w gospodarstwach na ONW niż na pozostałych obszarach.
6. Gospodarstwa na ONW charakteryzują się mniejszą presją na środowisko zarówno z uwagi na większy udział w ich powierzchni ogólnej lasów, łąk, nieużytków, jak również mniejsze nakłady środków produkcji na ha UR, co przekłada się na mniejsze zanieczyszczenie środowiska, jak np. mniejsze straty azotu na ha UR.

Literatura

- Bański J.** 2008: Współczesny rozwój obszarów wiejskich – wybrane procesy społeczne i ekonomiczne. *Woda Środowisko, Obszary Wiejskie*, t. 8 z. 1, 7-28.
- Klepcka-Kolodziejska D.** 2008: Dopłaty kompensacyjne do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania jako element kształtujący rozwój społeczno-ekonomiczny obszarów wiejskich. [W:] *Polska wieś i rolnictwo w UE. Dylematy i kierunki przemian*. IRWiR PAN, Warszawa, 157-173.
- Kutkowska B.** 2006: Ocena skuteczności wspierania gospodarstw rolniczych położonych na terenach o niekorzystnych warunkach (ONW) na Dolnym Śląsku. *IUNG-PIB Puławy, Raort*, 3, 183-194.
- Piekut K., Machnacki M.** 2011: Ocena ekologiczno-ekonomiczna gospodarstw rolnych na podstawie danych FADN. *Woda Środowisko, Obszary Wiejskie*, t. 11, z. 1, 203-219.
- Wolek T.** 2009: Płatności bezpośrednie w Polsce – charakterystyka zróżnicowania przestrzennego wersja wstępna. FAPA.

Summary

The article assesses the impact of farm location in the lowland LFA on selected economic and environmental indicators. The proposed indices are based on the analysis of the Polish FADN data and the needs of environmental audit. Results indicate a greater impact of the LFA location than the same farm enterprise category on the economic and environmental farm effectiveness. Farms located in the LFA exert a lower pressure on the environment, while livestock farms located in the LFA have a higher labor productivity.

Adres do korespondencji:

dr Mirosław Machnacki
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 42 26
e-mail: mirosław_machnacki@sggw.pl